

Јелена Марићевић Балаћ

ИДЕНТИТЕТ КОЈИ КИЈА

Стеван Јовићевић, *Искушавања идентитета: читање Гвоздене завесе Милорада Павића*, Матица српска, Нови Сад 2023.

Монографска публикација *Искушавања идентитета* Стевана Јовићевића појавила се као једна од рецентних издања едиције Прва књига Матице српске. Ова књига има вишеструки симболички значај у контексту досадашње рецепције Павићевог стваралаштва. Најпре, како стоји на почетку, појављује се тачно 50 година након што је збирка приповедака *Гвоздена завеса* (1973) публикована управо у издању Матице српске, која је објавила и Павићеву докторску дисертацију о Војиславу Илићу 1971. Матица српска, поред осталог, институција је која је најзаслужнија за афирмативну рецепцију Милорада Павића у 21. веку. У *Лешојису Машице српске* континуирано је праћена рецепција српског класика у свету, што је заокружено драгоценим зборником радова *Милорад Павић – сјановник свейске књижевности* (2018), а 2014. и 2024. године објављени су блокови текстова о овом писцу. Издавачки центар Матице српске 2019. године публиковао је као 81. књигу избор из Павићевог песничког и прозног стваралаштва. Коначно, драгоцен и кохерентна књига, произашла из студиозно и фокусирано писаног дипломског рада Стевана Јовићевића, битан је помак ка новим читањима Павићевог стваралаштва. Ако се има у виду да су за протеклих 15 година објављене тек две монографије о Павићу, Кристијана Олаха и Душана Живковића, а да су обе о *Хазарском речнику*, анализирана прва збирка прича даје нови поглед на Павићев приповедачки опус и у суптилном и аргументованом је дијалогу са одређеним неафирмативним поставкама књиге *Унујрашња сјрана појмодернизма: Павић* Јасмине

Ахметагић, управо показујући да постмодернистичко читање овог писца није значењски најрелевантније.

Методолошки гледано, књига је резултат херменеутичког и феноменолошког читања *Гвоздене завесе*, а „логика казивања” је, како се у начелу устврдило, „модернистичке провенијенције”. Монографија је саздана од пет пажљиво устројених целина, које међусобно кореспондирају и природно се надовезују једна на другу. Књига отпочиње поглављем „Случај ’Павић’ у историји српске књижевности”, а завршава „Поетичким идентитетом збирке: на граници између традиције и (пост)модерности”, док се три средишње целине деле на по три сегмента. Други чине „*Гвоздена завеса*: идеје збирке и њено место у Павићевом белетристичком опусу”, „’Запис у знаку Девике’ као парадигма успелости формално-садржинског склопа збирке” и „’Аеродром у Конављу’ и отварање проблема традиције”. Трећа је саткана од поглавља „КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ ЈУНАКА: основе концепције, функција, импликације”, „(Не)афирмативан однос јунака према културном идентитету: Делфа Доријановић и Радача Чихорић” и „’Икона која кија’ као идејно језгро збирке”. Најпоследње, четврта је фокусирана на „ЛИЧНИ ИДЕНТИТЕТ ЈУНАКА: ’Аеродром у Конављу’ или Трагика једног погрешног читања”, „Радача Чихорић или О ослобађању ’унутрашњег времена” и „У знаку ироније: каталонски најамник или хиландарски монах?”

Када је реч о централном аспекту монографије, *идентичности*, Стеван Јовићевић полази од Рикерових појмова идентитета, опредељујући се за „идентичност као истост”, тј. „питање сталности у времену”. Шлајермахерово виђење односа и динамичких релација целине и делова, ширење смисаоног опсега, Хусерлова и Гадамерова „хоризонтност значења”, као и Ингарденови „слојеви значења” важни су теоријски маркери тумачења у књизи, која успева да понуди адекватан аналитички одговор на естетски успелу збирку прича Милорада Павића и то поштујући у начелу могућне пишчеве интенције. Треба додати да Стеван Јовићевић чита Павића „ред по ред”, не занемарујући детеље и деликатна места, а да су бројни његови увиди, штавише, семиотички осветљени и врло релевантни. Примера ради, непажљиви читалац може превидети да је Радача Чихорић из „Записа у знаку Девике” нећак фра Радича Чихорића из „Вечере у Дубровнику”. Символика слова, попут грчког „тета”, њихова сакрална и културолошка димензија битно су осветљени, јер су круцијално важни управо за питање идентитета Павићевих књижевних ликова. Они спадају у „графичко-иконичку мотивику”.

Тако је Делфа Доријановић, јунакиња приче „Аеродром у Конављу” поништила „значај свог постојања” и то „онога тренутка када се преварила приликом одабира локације за изградњу аеродрома”, јер није

препознала угао који је обележен словом ламбда, које је и симболичко отелотворење Логоса, као „прапочетка свеколиког људског знања”. Она, Радача Чихорић и отац Мануил, типолошко су оличење „кључне идеје збирке” која се састоји у опредељењу за традиционалне вредности народа коме припадају, а које, истовремено, јесу пресудне за обликовање њихових индивидуалних идентитета. Српски национални и културни идентитет и све оно што га обликује и дефинише, попут православног византијског културног и духовног кода, јесу битно угрожени, што се одражава и на јунаке. Приче стога постају и истовремени наук како се носити са *искушењима* опстанка, па отуда писац смешта јунаке у одређени историјски контекст не би ли их директно суочио са опасношћу и имплицитним могућностима како се из њих извући, из чега ће читаоци добити важну поуку, јер и они сами деле идентитет са ликовима или осећају универзалност дате угрожености која се може обрушити на било који народ.

Ставови јунака према сопственом културном идентиту у *Гвозденој завеси* јесу *афирмативни* или *неафирмативни*, па су тако Радача уз оца Мануила и Делфа опозитни ликови који су оличење идентитетских крајности. Хришћанска традиција постаје копча између личног и колективног идентитета јунака, па не чуди што Радача интуитивно, иако неписмен, препознаје значај слова „тета” које репрезентује знаковну синегдоху за Богородицу. С друге стране, у причи „Икона која кија” управо икона Богородице Тројеручице постаје централни лик. Аутор одговор на питање које мучи и оца Мануила и читаоца – Зашто се икона не враћа на Косово? – проналази у поенти: „Зато што *месѿо оної који се сели никада не осѿаје ѿразно*”. Пукотина у неразумевању превазилази се свешћу о судбини српског народа која се може созерцати у огледалу иконе, а тиче се управо судбине обележене *сеобама*. Одлично анализирајући ову причу, аутор улази у бројне појединости, као што је политички значај 1950. године када је уведено радничко самоуправљање, али посвећује пажњу и ингениозној метафори кијања, које представља одбрамбени рефлекс избацивања страног тела из носа. Икона је тако, посредством кијања, реаговала на новине из 1950, *Борбу* која се нашла на хиландарској трпези. Другим речима, православна духовност оболела је од комунизма, али и реагује инстинктивно на њега, сугеришући да није пожељна у југословенском контексту, тј. под окриљем лажног идентитета, који покушава да прекроји српски. Кијање иконе стога је морални чин, као што и бројке, како каже Павић, имају моралну вредност, што добија на значају у светлу приповетке „Аеродром у Конављу”.

Стеван Јовићевић пише о тзв. „феномену ’идентитарне вишеслојности’”, што се, поред осталог, одразило и на двојност Делфиног карактера. Њен двојник би, наиме, био Јоан Ужевић, који, како је

убедљиво закључено, треба да је подсети на порекло и грчки културни код. Њено име Делфа асоцира на Аполоново пророчиште, које се сматрало пупком света, презиме на Дорце и реч за дар, јер је имала Богородичин „дар суза”, па је тако она сублимат православне византијске духовности и културе. Отуда је толико погубно што је грчко слово заменила латинским, јер је она том заменом симболички, а то значи у најсуштаственијем смислу, мртва. Ауторова аналитичка фокусираност на њен лик импресивна је, јер покушава из свих углова да осветли сву трагику њеног страдања у којој се препознаје, нажалост, и сва савремена и врло актуелна трагика однарођавања дела српског народа, тј. појединаца који не увиђају да су лични и колективни идентитет уско суспрегнути као „три зноја” из „Блејзера боје мора”, како аутор суптилно назначавала. Најпосле, заиста је неочекивано поређење Делфе Доријановић са сликарком Делфом Иванић, која је као и племе Чихорића родом из Поповог поља или подробно осветљени мотиви храста, јечма и хлеба, те босиљка.

Студија Стевана Јовићевића укратко потврђује оно што је и аутор устврдио у закључку – да се са Павићем стиче свест о оном најбољем што српска култура може да понуди, што га битно разликује од Борхеса који се „клонио свих националних одређења”, али и од постмодернистичког контекста, који укалупљује читање Павићевог опуса, свдећи га на значењске плошности. Сва пуноћа и „радост читања” *Гвоздене завесе*, па и других збирки приповедака и појединих романа, дакако, не само *Хазарској речника*, произилази из његовог идентитетског опредељења да је Византинац, а то заправо значи да у себи осећа све слојеве културе, бића и духа српског народа. Због такве самосвести био је угрожен и он и његово дело, као и његов народ, али управо то чврсто утемељено опредељење је залог очувања и достојанственог постојања, на шта он непрестано, небанално упозорава и учи оне који за тако нешто имају слуха. У коначници, књига Стевана Јовићевића умногоме је битна јер транспарентно и суверено, а научно објективно и тачно осветљава идентитетски аспект Павићеве прве збирке прича, који се тиче целог српског колектива, ма где био, јер *мешто оној који се сели никад не осћаје йразно*.